

Hrvatski politološki razgovori

Izlaganje na znanstvenom skupu

UDK 32.001:330.101:316.42

Politička promjena: problemi nekih pristupa¹

DAG STRPIĆ*

Sažetak

U klasičnoj političkoj i političko-ekonomskoj teoriji opozicija tradicionalnog i modernog postavljena je u samom shvaćanju kretanja političkih i društvenih tijela te moći njihovih promjena - spram antičkog i medievalnog shvaćanja. U suvremenoj znanosti, trajanje i "promjena", napose politički - koji su ključni posredovani moment ukupnog razvoja i promjene - često su shvaćeni samo modernizacijski a ne i kao temeljna transformacija svake političke zajednice (polity). To otežava političko djelovanje i njegovu kompleksnu strategiju. Strategija promjene mora uključiti "izbor" u ocjenama vlastitoga stanja i stanja referentne okoline, njihovih predvidivih eksternih i internih promjena, te različitih opcija i njihovih alternativnih scenarija u križanju rezultanti vlastitih i drugih akcija u potencijalnom i željenom razvoju izabranih referentnih socijetalnih sustava i podsustava. Ona je kombinacija prospektivne povijesti kompleksne socijetalne promjene i razvoja, te realizacije vlastitog značenja ciljno- i vrijednosno-racionalnog djelovanja na osnovi osebujno fokusiranih specijalističkih analiza usporednih političko-ekonomskih procesa utemeljenih u teorijama nacionalnih i svjetskog sustava, te općoj političkoj i političko-ekonomskoj teoriji. U šumpeterovskoj relaciji ravnoteže i neravnoteže razvoja političko-ekonomskog sustava, stalni neočekivani prodor praktičkog djelovanja pojačava "Hume's fork" analitičkog modela lišenih opće teorije i prakse i napose teorije države. Teorija političkog razvoja Almonda, Pyea & Co., "predmetom i metodom" se ogradila i od razvoja i od analize individualnog političkog sistema. Umjesto da razvije politološki pristup problemima zajednice ona se u granicama političkog sistema izolirala od većine izvora, primjena i konzekvencija političke promjene i razvoja. Konvergentne opća i specijalne teorije u društvenim i političkim znanstvenim pristupima stoga su nužda nove političke ekonomije, osobito kao teorije kompleksnoga razvoja i promjene.

"Umišljeno je objašnjavati sadašnjost"
(Fernand Braudel)

Kretanje, i moć da se ono inicira, zaustavi ili promijeni, konstitutivni je predmet izvornoga pristupa i - slobodno se može kazati - izvorne fascinacije novovjeka

* *Dag Strpić*, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Politička ekonomija II, Teoretsko-politički odsjek

znanosti. Utemeljujući prvi sustav političke znanosti Novoga vijeka po uzoru na mehaniku tadašnje prirodne znanosti, Thomas Hobbes je izveo analogiju prirodnih i političkih tijela i njihova kretanja. Kretanje političkoga tijela i *moć promjena* koje se na nj odnose, oblikovno je vezao nadasve za samo sjedište moći Commonwealtha, za suverenu vlast u njemu i uz sustav njezine vladavine kao opće/zajedničke pojedinačnim građanima i njihovim političkim oblicijama a radi sigurnosti i bogatstva njihovih života, vlasništva i njegovih transfera, na osnovi rada.² Za njim se, makar i protiv njega, u različitim smjerovima i s različitim težišta povela sva teorija koja je govorila iz tzv. velike klasične situacije.³

Prodorno sociologijsko pojednostavljenje koje je nastalo veberovskom revolucijom i kasnije u nekim važnim aspektima zadominiralo društvenim znanostima, urodilo je nakon više posredovanja Parsonsovim *sustavskim, funkcionalnim, evolutivnim i poredbenim shvaćanjem "promjene" kao "posebne vrste procesa", "procesa koji mijenjaju društvene strukture", napose institucionalne, i njihovu "političku organizaciju"*.⁴ Takvom se vrstom "promjena" bave i utjecajne teorijske škole bez tako jednoznačne provenijencije, poput Braudelove i Wallersteinove "socijalne historije" te, jednoznačnije, pod Hayekovim uplivom, "nova ekonomska povijest" R.W.Fogela, M.Friedmana, A.Schwartz i D.Northa; a komplementarno i teorija institucija.⁵

Velika rasprava koja je o kulturnoj, psihološkoj, ekonomskoj, socijalnoj, političkoj i drugoj promjeni započela na prijelazu pedesetih u šezdesete, a rasplamsala se u šezdesetima⁶ u povodu nastanka niza novih post-kolonijalnih država, pripremljena je prije i za II svjetskog rata te neposredno nakon njega⁷ *potrebom za kontroliranim izlaskom iz velike ekonomske i političke krize*. Ona je dobila nove velike impulse posljednjih godina eksplozivnim otvaranjem problema što su ih postavile transformacija kruga najrazvijenijih zemalja svijeta i tranzicija nerazvijenih i postkomunističkih zemalja, često istodobno i novih država, kao i (dijelom) o njima ovisno rješavanje egzistencijalnih planetarnih problema. "Danas, društvena promjena više nije nešto što se samo događa: društvenu se promjenu treba, ona je stimulirana i planirana".⁸

U takvom kontekstu u prvi plan neprestano izbija i pitanje o strategiji. Kako ocijeniti sadašnje i očekivane referentne situacije zahvaćene promjenom, kakve konkurentne i komplementarne ciljeve razvoja u tom izabrati, i kojim ih načinima realizirati?

I.

Strategija razvoja

Iako ne baš u toj formulaciji, strategija i njezina izrada jedno su od najstarijih rudimentarnih područja formiranja i razvoja političkih znanosti - kao dio savjeta vladaru o dobroj i uspješnoj vladavini. Slično, uostalom, kao duhovno kontekstuiranje političkog i filozofija politike, kao znanost politike u užem smislu (znanost države u svim njezinim značenjima, znanost interesa i javnosti, vladavine i vladanja, borbe za vlast i njezina držanja i širenja) i kao skup znanja o pojedinim politikama (kao postupanjima vlasti u pojedinim područjima njezina djelovanja u reguliranju života zajednice). U tome smislu stara indijska i kineska politička znanost, svojim i religioznim i selularnim utemeljenjem, i danas stoje kao paradigme dviju, na smjenu dominantnih, duhovnih orijentacija na tom području.

Što je vrijedilo za početke političkih znanosti, vrijedilo je i za staru pravnu i ekonomsku znanost. Kasnije, na početku novoga vijeka, izriješkom, i za političku ekonomiju (kod J.-J. Rousseaua i A. Smitha, npr.)⁹ te za pojedine grane ekonomske politike i politike razvoja uopće kao i strategije u njima, a i za novovjeku kameralistiku i jurisprudenciju kao njihov alternativni ili komplementarni okvir.¹⁰

U svim tim strategijama i politikama, kako starijim, tako i novijim, vojna, geopolitička i vanjskopolitička, te na različite načine stranačka strategija, uvijek su imale važno mjesto. To je *strategiju razvoja* u ovome smislu, osobito *strategiju političkog razvoja*, nužno činilo ili tajnom ili čak samo implicitnom. Formuliranje, objavljivanje i programiranje realizacije nacionalne strategije razvoja tek su novijega datuma i dio su suvremenih demokratskih, pluralističkih i profesionalnih prosedea.¹¹ Karakteristično je pritom da neki sistemi ne mogu formulirati eksplicitnu strategiju rasta (razvoja pogotovo), osobito ne javno, i osobito ne stvarnu.¹²

Dakako da se *mjesto formiranja* takve *strategije* u suvremenim demokratskim sustavima više ne ograničava na "sjedište suverene moći",¹³ već se to mjesto pluralizira kako i ovo sjedište dobiva suvremeniju građansku institucionalnu artikulaciju. Osim vladara ili sistemskoga mjesta koje je u jedini ili množini analogno njegovom, sjedišta formiranja strategija razvoja (otuda često i njihovih različitih tipova) postaju vlada, parlament, političke stranke, interesne grupe, firme, različite privatne i javne lokalne, regionalne, nacionalne i međunarodne organizacije, različite države i regionalni savezi. Uvjeti, ciljevi i putovi njihova formiranja i realiziranja mogu biti, i najčešće jesu, sasvim različiti. Ali uvijek se radi o *izborima u ocjenama vlastitoga stanja i stanja referentne okoline, predvidivih eksternih i internih promjena u jednome i drugome, te evaluaciji različitih opcija i njihovih alternativnih scenarija u križanju rezultanti vlastitih i drugih akcija u potencijalnom i željenom rastu i razvoju izabranih referentnih socijetalnih sustava i podsustava*.¹⁴

II.

Politički razvoj

Sredinom pedesetih, s izlazom iz velike ekonomske i političke krize, developmentistički optimizam obnove i razvoja zahvatio je pored ekonomske¹⁵ i političku teoriju. Velika svjetska politička promjena mogla je donijeti boljitak i zemljama koje su uz ekonomsku trpele i političku nerazvijenost, napose ako je riječ o novim državama. Razvio se novi tip borbe za utjecaj u tim zemljama.¹⁶ To su vanjske okolnosti ovog čvorišta razvoja političke teorije u kojem se "politički razvoj" počinje konstituirati u njezinu artikuliranu disciplinu.

Jedno od najstarijih sustavnih pojmovnih *definiranja političkoga razvoja* nalazimo kod Eisenstadta (1957). "Political development" očito se u društvenoj i političkoj teoriji (i već prije toga u praktičnoj politici, publicistici i novinarstvu) kao termin pojavio po analogiji s ekonomskim razvojem (u "nerazvijenim" zemljama), ali se istodobno shvaća i generalnije i neutralnije - kao u *hijerarhiziranome svjetskom sustavu orijentirani oblik društvene i političke promjene*. Eisenstadt ga shvaća na oba načina: generalno kao mijenu "političkih procesa i institucija", ali osobito kao "razvoj novih institucija" u "nerazvijenim zemljama" ili zemljama tranzicije od tradicionalnog u moderno društvo, dakle kao *modernizaciju*.¹⁷

Negdje istodobno s početkom Eisenstadtova dugogodišnjega istraživačkog projekta, javlja se nekoliko značajnih inovacija u američkoj političkoj teoriji. Potaknuti značajnim razvojem teorijskih i osobito empirijskih istraživanja na područjima ekonomije, psihologije, etnologije, sociologije, opće systemske analize i teorije političkog odlučivanja,¹⁸ David Easton i Gabriel Almond čine prve korake u postavljanju systemske i funkcionalne analize političkog sistema.¹⁹ No Almond zbog raznih razloga ima više uspjeha i sljedbenika u izravnoj primjeni modela u empirijskim istraživanjima.

U suradnji s James Colemanom, on 1960. izlazi s prvim pokušajem *kvantitativnog kompariranja funkcija političkih sistema (umjesto "vladavinâ", "nacijâ", "državâ") "područja u razvoju"* prema zajedničkom skupu novoizabranih kategorija "probabilističke teorije politike" s "biheviornalnim pristupom". Taj bi skup trebao zamijeniti kategorije "zastarjele" normativne i institucionalne političke analize,²⁰ te omogućiti egzaktnu političku znanost jasnije odijeljenu od drugih društvenih znanosti.²¹ Korigirana verzija modela (s Bingham Powellom 1966), označena kao razvojni "funkcionalni pristup poredbenoj politici", reorganizira usporedno promatrane funkcije različitih političkih sistema kroz tri amalgamirane funkcije: pretvorbe (conversion), sposobnosti (capabilities), te održavanja (maintenance) i prilagodbe (adaptation) sistema.²² Ona se i na izravan način uključuje u formiranje pristupa "političkom razvoju", ovdje vezanom uz "sposobnosti" političkog sistema, rostovljevske postavljenoj kao "politički rast".

Almond *politički razvoj* implicite shvaća (vjerojatno uz posredovanje dominantne sociologijske recepcije Schumpetera)²³ kao *izbacivanje političkog sistema iz ravnotežnog stanja* impulsima "značajne promjene" u tijeku inputa iz međunarodnog okruženja, od "domaćeg" društva ili političkih elita. "Razvoj rezultira kada se postojeća struktura i kultura političkog sistema ne može odhrvati problemu ili izazovu s kojim je sučeljena bez daljnje strukturalne diferencijacije, ili specijalizacije, i kulturne sekularizacije, ili razvoja."²⁴ U tom smislu Almond i Powell razlikuju četiri tipa izazova političkom sistemu. To su *problemi izgradnje države /state building/* (penetracije, zadobivanja utjecaja i unifikacije), *izgradnje nacije /nation building/* (lojalnosti i obveze), *participacije* (pritiska društvenih grupa radi sudjelovanja u formiranju odluka), i *distribucije izvora i bogatstva* (pritisak na upotrebu političkog sistema za preraspodjelu dohotka, bogatstva, prilika i časti).²⁵ Način na koji sistem rješava problem s kojim je suočen, Almond dinamički ispituje na tri razine funkcionalne analize koje smo ukratko prikazali, izravno ga vezujući uz razinu kapabiliteta /sposobnosti/ uključujući i potencijalne sposobnosti i baze sposobnosti za podršku sistemu.²⁶ Tako, analizirajući političku strukturu, koristi diferencijaciju uloga i neovisnost podsistema kao mjerilo razvoja. Kod političke kulture i socijalizacije mjeri sekularizaciju. U raščlanjivanju pretvorbenih procesa politike, diferencijacija, strukturalna neovisnost i sekularizacija pokazuju mu različite načine izvedbe ovih funkcija. Jednako tako mu razine te tri funkcije služe u tretmanu obrazaca sposobnosti političkih sistema. Na taj način dobiva i karakteristike posebnih "klasa" političkih sistema: primitivnih i tradicionalnih, tranzicijskih, te modernih demokratskih i autoritarnih.²⁷ "*Razine razvoja*", *specificirane u terminima rečene tri funkcije, djeluju kao ravnotežna stanja a politički razvoj i politička promjena kao izlaženje iz jedne razine ravnoteže i njeno uspostavljanje na novoj razini, pri čemu su moguće različite strategije razvoja i promjene, kao i "racionalni izbor" modela "političkog rasta", razvojno planiranje i političko "investiranje".*

Lucian W. Pye (i istraživački tim poznatih američkih politologa koji su šezdesetih godina utemeljili politički razvoj kao politološku disciplinu)²⁸ potaknut je dijelom Almondovim radovima, a dijelom se i oslanja na njih u svojim analizama. Ali se mnogi od njih čvršće od Almonda drže temeljnih i paralelno recentnih napredaka u političkim i drugim društvenim znanostima, uspješno kombinirajući različite modele i rezultate više teorija dugog, srednjeg i kratkog dometa. Pye tako, s Eisenstadtom, Dahlom, Hirschmanom, Simonom i dijelom Rawlsom, razumije politički razvoj kao "jedan od aspekata multidimenzionalnog procesa društvene promjene" u kojemu se svjesno pokušava "stabilna i uređena promjena" kroz "upravni i pravni razvoj" određenog tipa. Kao "tipična politika industrijskih društava" i društava koja se industrijaliziraju, politički je razvoj redovito shvaćan kao "pretpostavka ekonomskog razvoja". U tom ga se kontekstu vidi i kao "političku modernizaciju", te "oblik djelovanja države-nacije" i njene "izgradnje" sinonimne s razvojem demokracije²⁹ i vezane s pojavom novih država.

Politički razvoj se u nacionalnim okvirima istraživački prati prema Pyeu (i radovima veće grupe suradnika) osobito kroz tri aspekta: *općeniti duh jednakosti, kapacitet političkog sistema, te proces diferencijacije*.³⁰ To su aspekti opće orijentiranosti analiziranih i kompariranih slučajeva razvoja. Pod prvim aspektom,³¹ promatra se zapravo razvoj građanske politike i vladavine prava³² u kojemu se zbiva transformacija "podanika" u "aktivne građane" kroz procese razvoja građanske kulture.³³ S jedne strane politički razvoj ovdje zahvaća formiranje novih vrijednosti, novoga građanskog (nacionalnog) identiteta i lojalnosti, te formiranje i izražavanje građanskih interesa kroz oblike masovne participacije i novog narodnog uključivanja u političke aktivnosti (koji mogu biti demokratski ili totalitarni), te kroz formiranje javnosti, političkih stranaka i neke vrste narodnog predstavnništva u institucionalnom i procesnom sklopu novoga oblika vladavine i njegovu internacionalnom kontekstu.³⁴ S druge strane, ovaj aspekt političkog razvoja zahvaća razvoj kodificiranoga pravnog sustava i eksplicitnih pravnih procedura, te podvrgavanje svih vladavini zakona. Kroz te procese odnosno neki stupanj njihova razvoja pravo zadobiva karakteristike "univerzalističke prirode".³⁵

Kapacitet političkog sustava vezan je uz njegove "političke i vladine" "outpute i stupanj utjecaja koji kroz njih politički sustav ima na ostatak društva i ekonomije" te na ostale sfere zajednice. Posebno se pritom promatraju vladini outputi, vjerojatno zato što ih je najlakše pratiti. Osobito kroz javne politike.

U analizi institucija i struktura političkog razvoja, *diferencijacija, specijalizacija i profesionalizacija politike, javnih politika i uprave, te oblici i točke integracije kompleksnih struktura i procesa*, od odlučne su razvojne važnosti. Pritom Pye ističe *racionalnost u administraciji, sekularnu orijentaciju na politiku i politike, te kompetitivnost i kompetentnost* kao kriterije političke razvijenosti.³⁶

U političkom razvoju starih i novih nacija, Binder i suradnici³⁷ utvrdili su - na Almondovu tragu - jednu dinamičku zakonitost koju su nazvali "sindromom razvoja" ili "paradigmom modernizacijskog sindroma". Naime, u razvoju novih država opazili su seriju *kriza* (ili *područja kritične promjene*) koje su definirali kao *krize identiteta, legitimacije, participacije, penetracije i distribucije*. Te su krize najharmoničnije prevladavane u razvoju engleske demokracije u kojem su se javljale po prilici tim redom i jedna po jedna. Već u drugim starim demokracijama opaženi su *grupiranje tih kriza i promjene u njihovu redoslijedu, što je te demokracije razvijalo na različite načine i s različitim uspjehom*. Te promjene, grupiranja i

redosljedi nazvani su *sekvencijama razvoja*. One se javljaju i u kasnije stvaranim novim državama i za njihov su razvoj to značajnije, a u vremenima revolucionarnih promjena mogu buknuti i sve istodobno. *Sekvencije razvoja izravno formiraju nacionalno političko iskustvo i mentalitet, te sposobnost za budući politički i drugi razvoj. Slični izazovi mogu dovesti do različitih odgovora političkih, društvenih i drugih nacionalnih sustava, ali često i isti odgovori bivaju suprotstavljeni različitim krizama.*³⁸

III.

Politička promjena, kompleksni nacionalni i svjetski razvoj Nužnost konvergentnog teorijskog pristupa

Teorijski modeli Almonda, Pyea i suradnika doživjeli su u međuvremenu neobično brojne primjene, prešućivanja i osporavanja. Sam Pye je istodobno sljedbenik i kritičar. Navest ćemo ovdje dvije kritike koje su izvedene sa simpatijama. Posljednja knjiga u prinstonskoj seriji o političkom razvoju pod Pyeevim vodstvom pokušaj je da se model kriza i sekvencija kritički primijeni radom profesionalnih historičara na komparativnom istraživanju razvoja starih demokracija Europe i Sjedinjenih Država,³⁹ nastao dijelom zbog imanentnih potreba modela, a dijelom vjerojatno i zbog snažnog nastupa Wallersteinova djela *Modern World-System* (1974).⁴⁰

Osnovno obilježje susreta historičara s modelom bilo je *odbijanje svega što bi sličilo "progresu" kao ideji, te inzistiranje na jedinstvenosti svakog nacionalnog razvoja i svakog razdoblja - što onemogućuje egzaktne usporedbe; ali i isticanje nepoklapanja područja društvenog, kulturnog itd. razvoja s političkim i nacionalnim. Učinjena je "koncesija" modelu da neke od ovih rezervi možda ne vrijede za politički razvoj (što se meni čini prigovorom najveće težine u samom pristupu). Prigovoreno je da vanjskopolitički odnosi i krize suvereniteta nemaju pravog mjesta u modelu, kao ni geopolitičke konsideracije i općenito - djelovanje drugih unutrašnjih i vanjskih društvenih i kulturnih sustava na politički sistem. (Što bi moralo vrijediti i u obrnutom smjeru.) Historijska istraživanja evropskih država i USA nisu potvrdila "ideju, eksplicitnu u razmišljanju Odbora /Binder, Pye & co./, da politička promjena ima smjer - spram veće jednakosti, kapaciteta i diferencijacije". Ovakvo je kretanje obično potvrđeno, "kada to uopće jest, samo kod vrlo osebnih ili vrlo dugoročnih promjena".*⁴¹

Sam Odbor je s vremenom mijenjao koncept krize. Najprije je tako shvaćana "svaka ozbiljna prijetnja funkcioniranju političkog režima". Zatim i "svaka važna promjena u načinu djelovanja politike" kroz nove institucije ili "ireverzibilnim promjenama" u političkim procesima. Na koncu se ostalo pri Verbinu prijedlogu da se krize vežu pretežno uz "područja problema" s kojima "se vlade sučeljavaju".⁴² Historičari su koristili sva tri shvaćanja, ističući da su krize prijetnje režimu često, svjesno ili ne, "maskirane"; a da ih i ne treba previše vezati uz opstanak režima. Institucionalne promjene pokazuju se reverzibilnima, a procesualne vrlo suptilnima - oprečno od pretpostavki o njihovom burnom ispoljavanju. Na koncu, nije potvrđena polarizacija tipova sustava na kojoj počivaju teorije modernizacije, niti je prihvaćena primisao "da bi proces političkog razvoja imao nekakav kraj", ili cilj, impliciran u analizi, "a svakako ne da je on dostignut" - u razvijenim zapadnim političkim sistemima, na primjer.⁴³

Sasvim su druge prirode zamjerke Jeana Blondela, koji smatra da Almondov pristup najviše obećava u aktualnoj komparativistici.⁴⁴ Kao teoretičar komparativne vladavine, on, umjesto razvojnih, u prvi plan stavlja probleme usporedne analize. *Ako želi doista uspoređivati i dapače poredbeno "mjeriti" političke sisteme, "strukturalno-funkcionalni" bihejvioralni pristup ne bi smio biti "kulturno vezan" uz razvijene zapadne sisteme prema kojima je, očito, modeliran. Relativno proizvoljni izbor funkcija koje će biti mjerene (na što posebno upozorava neoriginalna "tročlana estetika" ključnih funkcija)⁴⁵ daje mogućnost proizvoljne prethodne odluke o onome što bi bilo važno za sistem i što on sve uopće funkcionalno, strukturalno i bihejvioralno sadrži.⁴⁶ Posebno limitirajuće djeluje na model Almondov pojam strukture. Komparativna vladavina bavi se inače normama, strukturama i obrascima ponašanja, te njihovim kompleksnim međuodnošenjem. Almond je odbacio bavljenje normama (kao i normativnu političku teoriju u cjelini), pa je *umjesto kompleksne postavio jednostavnu relaciju u kojoj "strukture postaju indikatorima ponašanja"*! Kao posljedica nastaje skrivena orijentacija modela da *sve sisteme tretira kao one kojima dominiraju za njih "prirodne" a ne nametnute norme.*⁴⁷ A upravo je ovaj drugi slučaj dominantan u sistemima koje je Almond istraživao s Colemanom i dijelom s Powellom, kao i u totalitarnim sistemima, koje tada nije istraživao. Blondel ističe da *isto vrijedi i za dominantno ili djelomice nametnute strukture - a, ako je tako, kako ovim modelom mjeriti ponašanje čiji su modelski indikatori upravo strukture?*! Nadalje, u modelu nije razvijena varijabla koja mjeri stupanj vršenja neke funkcije u pojedinom sistemu, a ključna funkcija "kapaciteta" tretirana je kao posebna a ne kao funkcija cjeline sistema, pa izlazi da je *"Almondova analiza probablistička u tek jednom aspektu, onom specifičnog odnošenja između svake strukture i svake funkcije" različitih političkih sistema koji se kompariraju* (ali ne i za funkcije spram struktura unutar bilo kojeg pojedinog među njima, ili za njegovu funkcionalno-strukturalnu cjelinu).⁴⁸*

Moglo bi se dalje dokazivati da onda ni to nije moguće učiniti potpuno korektno - jer se ovim modelom može samo tvrditi da se mjere ove ili one funkcije, a zapravo se često moraju sumjerivati neke sasvim druge koje se odvijaju u nominalno istim ili sličnim strukturama, kako je i Blondel upozorio. Pa ipak je, sa stajališta komparativnog pristupa vladavini, s dosta razloga zaključio da "Almondov model predstavlja značajan napredak spram tekućih postignuća parcijalnih teorija koje su bile odgovarajuće testirane".⁴⁹

Navedeni prigovori učinjeni su sa stajališta usporedne historije i usporedne vladavine. Takav je pristup prirodan za kulturu koja svoju znanost vidi kao pretežno induktivnu, iako je u prigovorima implicirano da je istraživačka praksa po Almondovu modelu nužno pretežno deduktivna. Svi temeljni prigovori u podtekstu imali su zapravo kriterije opće političke i društvene teorije, te systemske analize kao takve. (Iako ga Almond ne navodi među svojim uzorima, on je utoliko pošao od Eastona.)⁵⁰ Karakteristično je za Almondov pristup da se on ne ugleda, a i ne mora se ugledati, na svoje deklarirane teorijske uzore kao ni na bilo koga drugoga.⁵¹ Njegova je veza s Weberom samo nominalna. Ključna kategorija za razumijevanje Webera - prema njegovoj vlastitoj samointerpretaciji - jest "značenje". Ona je izriječkom ključna za tumačenje ideal-tipova.⁵² U Almondovu modelu nema mjesta značenju u ovome smislu, osim za značenja koja mu sam pridaje ili mu ih pridaju oni koji ga koriste. Nadalje, ideal-tip ideal-tipa u Webera su "zakoni političke ekonomije", osobito one "značenske", u Simmelovoj verziji.⁵³ Takvo je utemeljenje, međutim, veberistima (za razliku od pravih veberijanaca) strano -

napose svakome tko poput Almonda misli da može znanstveno djelovati bez opće društvene i političke teorije. Stoga je Almond izgubio i vezu s Parsonsom i njegovim socijetalnim sistemom,⁵⁴ pa samo načelno trpi (input-output) vezu političkog s drugim socijetalnim podsystemima - a ne može je i ne želi uzimati u analizu, jer bi inače morao analizirati i njih. No, kako to vrijedi i vice versa, on mora odustati i od analize individualnoga političkog sistema i ograničiti se na mjerenje razlika između jedinica komparacije za koje same ne zna i neće da zna što su.

Karakteristično je da Almond i drugovi iznevjeravaju i svog trećeg uzora, Lasswella, s njegovim interesom za javne politike, kao i općenito svoju proklamiranu razvojnu orijentaciju u analizi političkog sistema. "Politički razvoj", naime, mjeri i sumjeruje razvoje elemenata političkog sistema - a ne njegove razvojne performanse vezane uz socijetalni sustav u cjelini, pojedine druge podsustave toga sustava, kao ni one vezane uz ključne impulse kompleksnoga svjetskog sustava na pojedine nacionalne sustave (i obratno). Da i ne govorimo o elementima nacionalne strategije razvoja i integralne politike razvoja. Kako bi i bilo drugačije, kada teorija koja je inspirirana nastankom novih nacija i nacionalnih država odmah odbaci "naciju" kao "zastarjelu" kategoriju - i to među ostalim s argumentom da ne pokriva djelovanje masovnih medija, poput radija i televizije.⁵⁵ Površna korelacija ukazivala bi na upravo obrnutu vezu: radio i televizija upravo umnogostučuju broj nacija! *Teorija političkog razvoja u ovim se svojim modelskim varijantama "predmetom i metodom" ogradila od samog razvoja. Umjesto da razvije politološki pristup⁵⁶ problemima zajednice i njezine integralne promjene* (uključujući i sektorske, dakako), ona se učahurila u granice političkog sistema i izolirala od većine izvora političke promjene, pa i od onih autonomno političkih koji nisu strukturalno mjerljivi.

Stoga ćemo se u potrazi za primjerenim metodama analize kompleksnih problemskih područja strategije i politike razvoja Hrvatske, kao i općenito problema političke promjene i političkog djelovanja - uz modele političkog razvoja kao komplementarne - morati usmjeriti na temeljniju literaturu političke, ekonomske i društvene teorije koja omogućuje rješavanje naših problema (umjesto da rješava svoje vlastite). Temeljna literatura o svjetskom i nacionalnim sustavima, o ekonomskom, društvenom i kulturnom razvoju, o novoj političkoj ekonomiji i novoj ekonomskoj povijesti, te ekonomskoj analizi politike⁵⁷ - kao i fundamentalna politička teorija s teorijom države, politike i politikâ, u svojoj epohalnoj cjelini i najnovijim trendovima - to ipak omogućuje. Ako još ne jednostavnijim sintetičkim, onda barem napornijim konvergentnim načinima. Kako bi kazao Blondel, "model mora opisati političke aranžmane neovisno o lakoći s kojom je, trenutačno, moguće osigurati empirijske nalaze".⁵⁸

Pritom će politologija, poput svih drugih društvenih znanosti, ubrzo morati svladati temeljnu istraživačku poteškoću u kojoj se često rastapaju i njezini najozbiljniji naponi. Naime, velikim socijetalnim teorijama Hobbesa, Lockea, Humea, Rousseaua, Montesquieua, Smitha, Kanta, Hegela, te Marxa i Webera na izlazu iz velike klasične situacije - promatranim sa stajališta promjene i trajanja, te razvoja - najčešće manjkaju bitne operative analitičke spone da bi mogle biti primijenjene u razvojnim istraživanjima.⁵⁹ Na razvoj i promjenu usmjerene teorije dugog dometa - poput Schumpeterove, Keynesove, Braudelove, Wallersteinove, Parsonsove, te Hayekove koja je iznimka tek djelomično - nemaju potrebno politološko utemeljenje i usmjerenje. A politološke teorije srednjeg i kratkog dometa neko su vrijeme imale izrazitu sklonost izoliranja od prethodne dvije metodičke teorijske razine, a dijelom

i od drugih društvenih znanosti u vjeri da će se same tako izrazitije politološki profilirati. Takav je i Almondov model o kojemu smo više govorili, za razliku od sustavno analognih ekonomskih teorija npr. Beckera (1976) i Rostowa (1960, 1971). Teoretičari povijesti civilizacije, socijalne i ekonomske povijesti, ekonomske analize politike i politološke analize institucija, te nove političke ekonomije kao teorije kompleksnoga razvoja - učinili su na istome putu znatnije pomake. Ako ne na holističkoj crti, onda barem u smjeru konvergencije za koji ovdje plediramo.⁶⁰ *Konvergentne opća i specijalne teorije u društvenim znanostima generalno, u svakoj od njih posebno, te u svakoj od njihovih disciplina - s diferencijacijom u znanstvenim pristupima* - to je trend koji sve više prevladava, jer jedini daje prave rezultate. I daje ih danas. Politička znanost danas nema vremena za stoljeće odlaganja koje je ekonomska teorija djelomično proboravila u neoklasici. Ona mora davati odgovore odmah i ima za to sve ili većinu potrebnih znanstvenih pretpostavki.

¹ Podlogu za ovaj članak predstavlja dio uvodnog izlaganja i intervencija koje je autor imao na okruglom stolu "Strategija razvoja Hrvatske", u okviru *Hrvatskih politoloških razgovora* 1992, 12. XI. i 3. XII, te u raspravi na završnom simpoziju u povodu 30. obljetnice osnivanja Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 23. XII 1992.

Ovom prigodom, zbog limitiranog prostora, zadržat ćemo se samo na ocrtavanju istraživačkog polja i temeljne literature tzv. promjene, političke promjene, političkog razvoja i njihove strategije - unutar moguće sintetičke teorije promjene/razvoja ili supstitutivnog skupa konvergentnih teorija nužnih za izvođenje kompleksne analize strategije razvoja Hrvatske.

² Th.Hobbes (1799, 1651) *LEVIATHAN, or The Matter, Forme, & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill* ed. & intro. by C.B.Macpherson, p. 75; te *De corpore politico* (1650). Usp. i D.Strpić (1991) *Robna proizvodnja i udruženi rad u Marxovoj kritici političke ekonomije* str. 6-29, 55-83, 160-219.

³ Petty i Montesquieu (s naglašenim integriranim komparativnim pristupom), te Locke, Rousseau, Hume, Kant, Ferguson, Millar, Robertson, Steuart, Smith, Hegel, Marx. Šire o Hobbesovu i Humeovu utjecaju na klasičnu teoriju u: D. Strpić (1991) str. 6-29, 53-92, 160-272, 389-399, 407-411, 505-561, 613-634. Za doprinos "škotske historijske škole", usp.: R.Pascal (1938) "Property and Society: The Scottish Historical School of the Eighteen Century". R.L.Meek (1967) *Economics and Ideology & Other Essays*. A.O.Hirschman (1991) *Strasti i interesi: Politički argumenti u prilog kapitalizmu prije njegova trijumfa*.

⁴ Parsons (1991) *Društva* str. 33-34, 12. U *The Social System* (1951) Parsons razlikuje *promjenu unutar okvira nekoga društva*, u smislu njegove interne dinamike, od *promjene samoga toga društva* - u smislu tranzicije u nekakvo drugačije društvo (p.480). Razlikujući alternativne tipove orijentacije spram društvenih vrijednosti, Parsons (1951, i u Parsons & Shils, 1951a, *Towards a General Theory of Action*) razlikuje 32 tipa inkluzivnih društava u kombinacijama univerzalizma - partikularizma, askripcije - postignuća, oslanjanja na vlastite snage - na kolektivitet, afektivnost - afektivnu neutralnost, difuznost - specifičnost, pri

čemu prve dvije alternative daju četiri temeljna tipa (1951 pp. 101seq., 1951a pp. 80seq.).

W.F.Ogburn (1950, 1922 *Social Change*) - za Schumpeterom (1982, 1934, 1912 *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*) - uveo je u sociologijsku teoriju društvene promjene koncept *inovativno "narušene ravnoteže"* i *"kulturnog odlaganja"* *adaptacije* koji se i danas koristi. Sličan je utjecaj Sorokinova objašnjenja promjene preko kulturnih supersistema (1947 *Society, Culture and Personality*).

Usp. i definiciju G.Rochera (1968 *Le changement social. Introduction à la sociologie générale*), koji "društvenu promjenu" određuje kao "opazivu transformaciju u vremenu, koja se događa strukturi ili funkcioniranju društvene organizacije nekoga danog kolektiviteta i modificira tijekom njegove povijesti na način koji nije provizoran ili efemeran" (p. 22). Dio novije literature će inzistirati na *ireverzibilnosti promjene* da bi imala ovaj status. Cf.: Binder & co. (1971) *Crises and Sequences in Political Development*. Grew & co. (1978) *Crises of Political Development in Europe and the United States*.

J.A.Ponsionen (1962 *The Analysis of Social Change Reconsidered*) nakon svjetskog sociološkog kongresa koji se 1956. bavio "promjenom", ističe *"naglu" ili "ubrzanu" promjenu* kao posebni predmet istraživanja (p.158-160).

Cf. i Max Weber (1976) *Privreda i društvo* I: str. 195-202, 312-322, II: 10-15, 210-236. Weber se mahom stavlja na čelo ove tradicije u sociologiji i političkim te društvenim znanostima općenito. To odmah pokazuje karakter pojednostavljenja koje smo spomenuli. U korijenu ove tradicije zapravo su Hobbes (koji prvi ali na fundamentalan način metodologijski izvodi opoziciju tradicionalnog i modernog) i osobito Hume (te Kant). Ali ona to dijelom ne zna ili, prije, neće da zna. Zahvaljujući autoritetu A.Smitha ekonomija je izbjegla ovakav rez (iako je Weber bio profesor upravo političke ekonomije i političko-ekonomijske "zakone" smatrao paradigmom svojih ideal-tipova), ali je doživjela nešto drukčiji dževonsovskom revolucijom i sve *izoliranijim izravnim usmjerenjem na operativnu ekonomsku analizu*. Zadnja je trećina stoljeća ispunjena nastojanjima da se konvergencijom različitih analitičkih polja iznova uspostavi nešto slično nekadašnjoj holističkoj funkciji teorijskog polja političke ekonomije.

⁵ I.Wallerstein (1986) *Svjetski sistem* str. 13. F. Braudel (1992) *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam I*: str. 11, 20-22, III: str. 12, te pogl. 1. i 6; (1990) *Civilizacije kroz povijest*, str. 29-33; te (1966) *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. M.Bloch (1939-1940) *La société féodale: La formation des liens de dépendence. Les classes et le gouvernement des hommes*, (1948) *"Les transformations des techniques comme problème de psychologie collective"*, (1949) *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*; v. i M.Gross (1986) *Počeci moderne Hrvatske*, (1991) *Društveni razvoj u Hrvatskoj*, i A.Szabo (1992) *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*.

Cf. komplementarno i: W.Ullman (1965) *A History of Political Thought: The Middle Ages*. J.H.Franklin (1966, 1963, 1961) *Jean Bodin and the Sixteenth-Century Revolution in the Methodology of Law and History*. J.W.Allen (1961, 1928) *A History of Political Thought in the XVIIth Century*. C.H.McIlwain (1969, 1939) *Constitutionalism & The Changing World*. G.Poggi (1978) *The Development of*

the Modern State. K.A.Wittfogel (1988) *Orijentalna despocija. Usporedno istraživanje totalne moći*.

R.W.Fogel (1964) *Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History*. M.Friedman & A.J.Schwartz (1963) *A Monetary History of the US 1867-1960*. P.Temin ed. (1973) *New Economic History*. Cf. komplementarno i: F.Hayek (1974) "History and Politics" in: *Capitalism and the Historians*, (1978) *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. D.North & L.Davis (1971) *Institutional Change and American Economic Growth*, D.North & R.P.Thomas (1970) "An Economic Theory of the Growth of the Western World". D.C.North (1973) *The Rise of the Western World*.

Neovisno o ovim smjerovima, uspješno je bilo istraživanje "dugih valova" E.Mandela (1981, 1972) *Kasni kapitalizam*, (1982) *La crise*. Cf. i V.Leontief (1966, 1948) "Note on the pluralistic interpretation of history and the problem of interdisciplinary co-operation". P.D.McClelland (1975) *Causal Explanation and Model Building in History, Economics, and the New Economic History*.

⁶ Osobito: Parsons & Smelser (1956) *Economy and Society: A Study of the Integration of Economic and Social Theory*. A.Downes (1957) *An Economic Theory of Democracy*. L.A.Coser (1957) "Social Conflict and the Theory of Social Change". P.A.Baran (1957) *The Political Economy of Growth*. A.O.Hirschman (1958) *The Strategy of Economic Development*. S.M.Lipset (1959) "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", (1960) *Political Man*. D.Bell (1960) *The End of Ideology*. W.W.Rostow (1960) *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. D.C.McClelland (1961) *The Achieving Society*. S.N. Eisenstadt (1961) "The Causes of Disintegration and Fall of Empires: Sociological and Historical Analysis", (1964) "Social Change, Differentiation, and Evolution". G.Geertz (1963) *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*. E.E.Hagen (1963) *On the Theory of Social Change. How Economic Growth Begins*.

⁷ Cf.: J.A.Schumpeter (1912, 1934, 1982) *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, (1935) "The Analysis of Economic Change", (1939) *Business Cycles. A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*, (1954) *History of Economic Analysis*. R.Kjellén (1916, 1943) *Država kao oblik života*. Ch.E.Merriam (1936) *The Role of Politics in Social Change*. J.M.Keynes (1987, 1936) *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca*. F.A.Hayek (1935) *Collective Economic Planning*, (1936) *Economics and Knowledge*, (1945) "The Use of Knowledge in Society", (1948) *Individualism and Economic Order*. K.Marx (1939, 1953) *Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie*. A.Cobban (1944) *National Self-Determination*. T.Parsons (1942) "Max Weber and the Contemporary Political Crisis: The Sociological Analysis of Power and Authority Structures", (1945) "The Problem of Controlled Institutional Change" (u povodu potrebe za organiziranom denacifikacijom Njemačke), (1949) *The Structure of Social Action*, te (1951), (1951a) op. cit. M.Bloch (1939-1940) *La société féodale: la formation des liens de dependence, Les classes et le gouvernement des hommes*, (1948) "Les transformations des techniques comme probleme de psychologie collective", (1949) *Apologie pour l'histoire ou Metier d'historien*. K.Popper (1945) *The Open Society and Its Enemies*.

A.A.Alchian (1950) "Uncertainty, Evolution, and Economic Theory". D.Lerner & H.D.Lasswell eds. (1951) *The Policy Sciences: Recent Development in Scope*

and Method. L.Wittgenstein (1953) *Philosophical Investigations*. M.Mead (1953) *Cultural Patterns and Technical Change*. W.W.Rostow (1953) *The Process of Economic Growth*. Dahl & Lindblom (1953) *Politics, Economics and Welfare*. D.Easton (1953) *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. Prvoj polovini XX st. koju smo djelomice iako s drugim težištem ovako označili, *Revue française de science politique* posvećuje 1992. najširi prostor, kao "razdoblju povijesne politologije". Cf. vol. 42, No 3 (juin), p. 524.

⁸ J.A.Ponsioen (1962) *The Analysis of Social Change Reconsidered* p. 161

⁹ Usp. J.-J.Rousseau (1779, 1755) "*Rasprava o političkoj ekonomiji*" str. 85. A.Smith (1770, 1776), *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda* str. 589seq., (1778, 1762-3, 1766) *Lectures on Jurisprudence*, Intr. pp. 24-27. Dakako, tada kao i danas politička ekonomija ima znatno drukčije značenje od onoga koje joj se uobičajeno pripisuje. Usp. sjajne longitudinalne opservacije M.Foucault-a (1990), *Predavanja*, str. 71-101) o onome što se smatra vododjelnicom liberalne i kameralističke političke teorije, praksi uprave te javnih politika - u čem nastaje politička ekonomija. Vidi W.Petty (1662, 1662) *A Treatise of Taxes & Contributions. Shewing the Nature and Measures of (Crown-Lands. Assesments. Customs. Poll-Moneys. Lotteries. Benevolence.) (Penalties. Monopolies. Offices. Tythes. Raising of Coins. Harth-Money. Excize, &c.) With several intersperst Discourses and Digressions concerning (Warres. The Church. Universities. Rents & Purchases. Usury & Exchange. Banks & Lombards. Registries for Conveyances.) (Beggars. Ensurance. Exportation of Money, Wool. Free-Ports. Coins. Housing. Liberty of Conscience, &c.) The same being frequently applied to the present State and Affairs of IRELAND* pp. 7-10, 18-31, 53seq. J.C.L.Sismonde de Sismondi (1798, 1847) *Political Economy and the Philosophy of Government* pp. 113-150, 315-386. F.List (1841, 1841-) *The National System of Political Economy* pp. xxvi-xxxii, 410 i dalje. U općoj političkoj teoriji dugo je u ovom smislu relativno izravno primjenjivana Aristotelova *Politika*, a na razini neposredne prakse vladanja Machiavelliev *Vladar* (1513, 1532).

¹⁰ J.A.Schumpeter (1975) *Povijest ekonomske analize* I, str. 132-170. Vidi u tom kontekstu i našeg Jurja Križanića.

¹¹ Suvremenu praksu u formiranju takvih nacionalnih strategija neposredno je inicirao tzv. "Denisonov izvještaj". Cf. E.F.Denison (1962) *The Sources of Economic Growth in the U.S.*

J.-J.Servan-Schreiber (1968) *Američki izazov*, str. 70-84 Usprkos naporima koji su otada učinjeni (Cf. J.D.Pulliam 1987, *History of Education in America*), čini se da američko obrazovanje - koje se pokazalo ključnim faktorom razvoja i američkog relativnog zaostajanja - s iznimkom manjega broja škola i dalje u mnogim elementima zaostaje za europskim, pa i istočnoeuropskim, a tako dijelom i hrvatskim - ma koliko to mnogim našim komentatorima moglo apsurdno zvučati. Cf. i D.Strpić (1988) "Obrazovanje, tehnološki i društveni razvoj i društvena infrastruktura".

Denisonov je izvještaj bio neposrednim povodom da vošingtonski Department of Census počne objavljivati analogne izvještaje o "ekspanziji na dugi rok", a mnoge javne i privatne institucije u Americi, Europi i drugdje počinju se sustavno baviti ovim tipom analiza. Država kao naručilac istraživanja osvijestila je potrebu za njima.

Isto se događa i s velikim korporacijama. Cf. I.H. Ansoff (1976) *Corporate Strategy. An Analytic Approach to Business Policy For Growth and Expansion*. Strickland & Thompson (1988) *Cases in Strategic Management*.

Dakako, stvar datira mnogo ranije, a Denison je pionir samo u jednoj vrsti literature. On djeluje iz ozračja u kome se upravo pojavljuju rezultati novih temeljnih, razvojnih i primijenjenih istraživanja prije svega u ekonomskoj ali i općenito društvenoj teoriji (Cf. fn. 7). Suvremena postkomunistička eksplozija prethodno implodiranoga real-socijalističkoga društva, problemi tranzicije njegovih baštinka, te problemi tzv. "održivoga razvoja" radikalizirat će u narednim godinama potrebe demokratskog formiranja i realizacije ovakvih strategija. Cf. S.P.Ramet (1991) *Social Currents in Eastern Europe: The Sources and Meaning of the Great Transformation*. M.Brandt & co. (1991) *Izvori velikosrpske agresije*. R.E. Benedick (1992) *Ozone Diplomacy: New Directions in Safeguarding the Planet*.

¹² Za sisteme kojima je nemoguće formulirati i javno formalizirati strategiju razvoja karakterističan je primjer bivši jugoslavenski sistem - koji to nikada nije do kraja uspio učiniti. Od "Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije", s kojim se u tome smislu otišlo najdalje, formalno je usvojen samo načelni dio. Neformalno je prihvaćena i ona jedina strategija koja se na ovim prostorima počela šire realizirati - velikosrpska strategija famoznoga *Memoranduma SANU*. (Cf. D.Lalović, ed. *Naše teme* 1-2/1989, te M.Brandt 1991) Na analitičkim podlogama strategije razvoja u Hrvatskoj se inače već dugo i sustavno radi, osobito na ekonomskom području. Jedno od središta takvoga rada godinama je bio Ekonomski institut u Zagrebu. Cf. R.Lang (1986) *Koncepcija i strategija razvoja*. D.Vojnić & co. (1990) *Koncepcija i strategija dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja Hrvatske*.

¹³ Th.Hobbes (1979, 1651) *LEVIATHAN* p. 75

¹⁴ Usp. slično razmišljanje o analizi i realiziranju nacionalnih ciljeva u: Yasusuke Murakami "The Japanese Model of Political Economy" (u: Yamamura & Yasuba eds. 1987, *The Political Economy of Japan*), pp. 33-71. Ovdje je "strategija" u osnovi mišljena u kontekstu varijante weberovskog smisla: kao *kombinacija prospektivne povijesti i realizacije vlastitog značenja ciljno-racionalnog djelovanja*. (Cf.: Weber 1976, I, str. 3-15) Ovom nam je prigodom posebno interesantan i kontekst u kojem u nas popularni Gabriel Almond vidi izbor "strategije djelovanja" u okviru "političke promjene" i "političkog razvoja", a "analizu strategije političkog investiranja" i "planiranja političkog razvoja" kao orijentiranu na "racionalni izbor modela političkog rasta". Cf. Almond & Powell, red. Kane (1966) *Comparative Politics: Developmental Approach*, pp. 21-26, 137-140, 196-221. Za razliku od Almondova mjerilačkog pristupa sa stajališta poredbenih političkih sistema, nas zanimaju vrednovanja specijalistički konvergentno analiziranih *usporednih političkih i političko-ekonomskih djelovanja utemeljenih u teorijama nacionalnog i svjetskog sustava te sustavnoj općoj političkoj i političko-ekonomskoj teoriji*. Pritom dakako uvijek valja biti svjestan neizbježivoga efekta "Hume's fork-a", jaza mišljenja i djelovanja što ga je u sekularnoj teoriji i djelovanju moguće preskočiti ali nikada dokraja premostiti. Cf. D.Hume (1956, 1748) *Istraživanje o ljudskom razumu* str. 40seq, 79-114, 233-240 (pog. G.Petrovića), (1983, 1739-1740) *Rasprava o ljudskoj prirodi* str. 24-26, 144-162, 232-240. J.Speake (1979) *A Dictionary of Philosophy* pp. 145-146. D.Strpić (1991) str. 21-23. J.A. Schumpeter (1939) pp. 5 ("Business Situations and the Businessman's Normal"), 7-8, 11-13, 30seq ("Equilibrium and

the Theoretical Norm of Economic Quantities”), 72seq (How the Economic System Generates Evolution”) ukazuje na *odnos ravnoteže, neravnoteže, razvoja, odnos političkog i ekonomskog sustava, te stalni prodor praktičnog djelovanja*. Vidi i D.Easton (1959) “Limits of Equilibrium Model in Social Research”. Novi problem nastaje kada se u razvoju i diferencijaciji teorije javila tendencija funkcioniranja nečega sličnog “Hume’s fork”-u između opće teorije i disciplinarnih grupa operativnih analitičkih modela. Problem nije inherentan teoriji ali izgleda da je immanent djelovanju, pa i teorijskom i napose stručnom djelovanju - a jako otežava formiranje i realiziranje strategija dodatnim “rešetkanja” analize i otklonima djelovanja temeljnijim od nakon Humea utvrđenim ideolojskim uklonima.

Danas standardno područje bliže su odredili: Neumann & Morgenstern (1944) *Theory of Games and Economic Behavior*. Vidi i: P.Samuelson & W.Nordhaus (1992) *Ekonomija* str. 197-214. R.Lang (1986) *Koncepcija i strategija razvoja* str. 210-220. N.Wiener (1973, 1961, 1948) *Kibernetika. Ili upravljanje i komunikacija kod živih bića i mašina* str. 18-20. R.Vukadinović (1985) *Nuklearne strategije supersila* str. 7-35. Nadalje: A.O.Hirschman (1958) *The Strategy of Economic Development*, (1970) *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. N.Hamid (1974) “Alternative Development Strategies”. T.C.Schelling (1960) *The Strategy of Conflict*. S.P.Huntington (1960) “Strategy and the Political Process”. M.W.Doyle (1983) “Stalemate in the North-South Debate: Strategies and the New International Economic Order”.

¹⁵ Cf. W.W.Rostow (1990) *Theorists of Economic Growth from Hume to the Present*, pp. 329-427, esp. 373seq. Prof. Rostow i sam je pravi spomenik ovom dobu koje naziva herojskim. Cf. (1953) *The Process of Economic Growth*, (1960) *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, (1963) ed. *The Economics of Take-off into Sustained Growth*, (1971) *Politics and the Stages of Growth*, (1978) *The World Economy: History and Prospect*. Razdoblje koje je počelo teorijom ekonomskog razvoja s uskliknicima (cf. npr. Hirschman 1958) završava njome s upitnicima (cf. Hirschman 1981: “*The Rise and Decline of Development Economics*” i Griffin & Knight eds. 1989, *Human development in the 1980s and beyond*). Izvanekonomske čimbenici kao da su zagušili ekonomski karakter razvoja, pa možda i razvoj sam. Naglasci se mijenjaju, pa se pažnja dijelom usredotočuje ne na razvoj već na političko razvojno djelovanje ili nedjelovanje, te na reguliranje-nereguliranje ekonomije kao takvo: cf. G.S.Stigler (1971) “*The Theory of Economic Regulation*”, (1975) *The Citizen and the State. Essays on Regulation*. S.Breyer (1982) *Regulation and its Reform*. M.Aglietta (1982) *Crise et regulation*. R.Boyer (1986) *Capitalismes. Fin de siècle*, (1986a) *La theorie de la regulation: une analyse critique*. IFSA Economica (1988) *Les derèglementations*. D. Schiller (1990) *Deregulation or Regulation*. F.Modigliani (1991) *Rasprava o stabilizacijskoj politici*.

Zbog ograničenog prostora, ovom važnom crtom teorijskog razvoja morat ćemo se baviti na drugom mjestu. Ovdje ćemo se koncentrirati na teoriju političke promjene i političkog razvoja koja se razvija iz istog povijesnog čvorišta a od odlučne nam je važnosti za razumijevanje problematike kompleksnog generiranja razvoja u svijetu i u Hrvatskoj danas i sutra, na prijelazu milenija.

¹⁶ N.Chomsky (1982 *Superpowers in Collision* p. 25, 1982a *Strategic arms, the cold war and the third world* p. 227) iznosi koncept “planiranja Velikog područja” ili (“Velike arene”, izraden u State Departmentu za II svj. rata, po kojem

je trebalo geopolitičkom analizom odrediti područja koja je potrebno otvoriti za dominaciju američkog utjecaja preko različitih kanala. I Gabriel Almond ističe kao jedan od razloga potrebne promjene u političkim znanostima nakon rata: "gubitak dominacije nacija Atlantske zajednice (država Zapadne Evrope, Sjedinjenih država i Kanade); širenje međunarodne moći i utjecaja u bivšim kolonijalnim i polukolonijalnim područjima; uzdizanje komunizma kao moćnog konkurenta u borbi za oblikovanje struktura nacionalnih sustava i međunarodnog političkog sustava" - uz "nacionalnu eksploziju na Srednjem Istoku, Africi i Aziji, što je rezultiralo zadobivanjem državnosti za mnoge nacije sa zbujujućom različitosti kultura, socijalnih institucija i političkih karakteristika" (Almond & Powell, red. Kane, 1966 pp. 2-3).

¹⁷ S.N.Eisenstadt (1957) "Sociological Aspects of Political Development in Underdeveloped Countries". Cf. i kasniji razvoj istraživanja: (1961) "The Causes of Disintegration and Fall of Empires: Sociological and Historical Analyses", (1964) "Social Change, Differentiation, and Evolution", (1964a) "Breakdown of Modernization", (1965) *Essays in Comparative Institutions*, (1966) *Modernization: Protest and Change*, (1968) *Comparative Perspectives on Social Change*, (1972) *Post-Traditional Societies*, (1987) *Patterns of Modernity. Beyond the West*.

¹⁸ Cf. bilj. 4-8., te D.Lasswell (1956) *The Decision Process*, (1951) "The Policy Orientation", & Kaplan (1952) *Power and Society*. K.Boulding (1956) "General Systems Theory: The Skeleton of Science".

¹⁹ Cf. D.Easton (1957) "An Approach to the Analysis of Political Systems"; G.Almond (1956) "Comparative Political Systems". Š.Deren-Antoljak (1986) "Almondov koncept političkog sistema", u hrvatskoj je literaturi standard za razumijevanje ovog čvorišta razvoja teorije.

Paralelni pravac istraživanja predstavlja K.Deutsch (1953) *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundation of Nationality*, (1961) "Social Mobilization and Political Development", (1963) *The Nerves of Government*, (1969) *Nationalism and Its Alternatives*, & Foltz (1963) *Nation-Building*. Usp. i Deutsch & Merritt (1970) *Nationalism and National Development: An Interdisciplinary Bibliography*, te Z.Lerotić (1984) *Nacija*. Drugi paralelni pravac začeo je R.Dahl s R.Lindblomom (1953) *Planning & Politico-Economic Systems Resolved into Basic Social Processes*, ali bez pravih sljedbenika. Sljedbenici Almonda, pak, koji su krenuli bliže ovom smjeru konvergencije s drugim znanostima, tada također nisu naišli na pravi odjek: cf. Holt & Turner (1966) *The Political Basis of Economic Development. An Exploration in Comparative Political Analysis*. Za literaturu o političkom razvoju općenito, vidi širi pregled u F.LaMond Tullis (1973) *Politics and Social Change in Third World Countries*. R.H.Chilcote (1981) *Theories of Comparative Politics: The Search for a Paradigm*. Komentar vidi u: J.Blondel (1969) *Comparative Government*, (1972) *Comparative Political Systems*, te H.Lasswell (1968) "The Future of the Comparative Method."

²⁰ (Cf. i Almond & Powell, red. Kane *Comparative Politics: A Developmental Approach* 1966, p. 9) Tako se umjesto kategorije "države" (kao "state") uvodi - "politički sistem", umjesto "moći/vlasti/ovlasti" - "funkcije", umjesto "službi" - "uloge", umjesto "institucija" - "strukture", umjesto "javnog mnijenja" i "političkog/građanskog obrazovanja" - "politička kultura" i "politička socijalizacija".

A povijest, konstitucionalna teorija, osobito javno pravo i politička filozofija se ne izbacuju iz političkih znanosti - ali se "pomiču da naprave mjesta". (Cf. Almond

& Coleman 1960, *Politics of Developing Areas* p. 4) Poput mnogih drugih, međutim, ni Almond ne čini ono što kaže da čini. Tako će *umjesto supstitucije teritorijalne države /state/ "političkim sistemom" (što bi bilo besmisleno), njime zapravo zamjenjivati državu kao političku zajednicu /polity/ ("uključujući ne samo vladavinske organizacije, poput legislatura, sudova i administrativnih službi, već sve strukture, uključujući obitelj ili društvene grupe, u njihovim političkim aspektima"*, Almond & Powell, red. Kane, 1966 p. 10). To znači dirati u jednu od svetinja američke demokracije, ili barem demokratske ideologije, pa se ne izgovara u pristojnom društvu. Zato će se "polity" kolokvijalno rabiti paralelno s "političkim sistemom", pa će se dapače i inzistirati na njenoj odvojenosti od društva /society/!

U daljnjoj potrazi za "realizmom" u političkim znanostima, Almond ih želi udaljiti od predominantnog interesa za "pravo, ideologiju i vladavinske institucije", a približiti "istraživanju svih struktura i procesa uključenih u politiku /politics/ i formiranje politika /policy making/" (p. 3). Ali teško da se to može učiniti izbacivanjem ili zanemarivanjem "tradicionalnih koncepata" poput "države /state/, ustava, predstavnštva", te "prava i dužnosti građana". A još teže bi na toj crti bilo *formirati "sjedinjenu teoriju politike /politics/" koja bi "nanovo uspostavila razbijenu relaciju između poredbene vladavine i političke teorije", koja bi "svjetsku zajednicu nacionalnih političkih sistema" utemeljeno "vidjela kao politički sistem sam", a "međunarodni politički sistem" koji - kako se smatra - oblikuje nacionalne strukture i procese učinila mostom za uklanjanje "umjetne odvojenosti poredbene vladavine i međunarodnih političkih odnosa /international politics/"*. (1966, pp. 4-5)

Ova neostvariva ambicija nikakve veze nema s Max Weberom na koga se Almond poziva, u upitnoj je vezi s Parsonsom, a u djelomičnoj s utemeljenim Lasswellovim policy pristupom. Ona je potpuno nepotrebno dovela do situacije "odvojenih stolova" u političkoj znanosti koju Almond (1987) drži tragičnom. Naprotiv, realne potrebe nalaženja brzih i egzaktnih *indikacija* u empirijskim poredbenim istraživanjima koja bi dala poticaj kompleksnijoj analizi, te stvarni uspjeh koji je u tim granicama model polučio - daje punu legitimaciju pravim istraživačkim Almondovim motivima.

Ovdje rečenim se međutim nikako ne misli kazati da je išta hvalevrednija od Almondove pozicija onih za drugim odvojenim stolovima političkih znanosti, koji izbjegavaju primjenu Almondovih modela zbog makar i opravdane ozlojeđenosti njihovim mjestimice destruktivističkim i u ovoj točki svakako bezmalo ignorantskim kontekstom (koji sa samim modelima i njihovom znanstvenom i stručnom produktivnošću nema nikakve veze), zbog njihove ideološke i pragmatске vanjskopolitičke funkcije, ili čak zbog državnog novca koji je uložen u njihovu izradu i primjenu (preko Almondova i Pye-ova Odbora za komparativnu politiku, te na druge načine).

²¹ Definirajući politički sistem kao "sustav interakcija" "nezavisnih društava" s "funkcijama integracije i adaptacije" - "primjenom ili prijetnjom primjene manje ili više legitimne fizičke sile" (Almond & Coleman, p. 7), te aplikacijom Lasswella (p. 15), Almond dolazi do slijedećih komparabilnih funkcionalnih kategorija. To su, u inputu sustava: politička socijalizacija i regrutiranje, interesna artikulacija, interesna agregacija, politička komunikacija. U outputu su to: stvaranje, primjena i judikatura pravila (p. 17). Empirijsko istraživanje drži se pretežno ovih kategorija

kao komparabilnih parametara, a ne prethodno rečenoga skupa kategorija koje navodno smjeraju generalno novoj teoriji politike.

To pokazuje i Colemanov opširni "Zaključak" (cf. pp. 532-544) čije ćemo važne rezultate komentirati na drugom mjestu.

Istraživanje je potvrdilo barem indikacijsku vrijednost parametara za skupine promatranih političkih sistema, gdje su tražene: razlike u stupnju i obliku strukturalne specijalizacije njihovih političkih struktura; razlike u učestalosti obavljanja istih funkcija, vrstama struktura koje ih obavljaju, te stila; razlike u stupnju specifičnosti funkcija u političkoj strukturi koja je uvijek multifunkcionalna; te razlike u stupnju relativne dominacije modernosti po racionalnosti ili primitivnosti po tradicionalnosti, jer su svi sistemi "miješano" moderno-tradicionalni. Ispitivana je i veza (inspirirana Lipsetom 1959, 1960) kompetitivnosti sistema s razinom njihova ekonomskog razvoja.

²² U funkcije pretvorbe spadaju: interesna artikulacija, interesno agregiranje, politička komunikacija (koje se pridodaju modelu razdvajanja vlasti, i koje transformiraju tijekom zahtjeva i podrški političkom sistemu u tijek ekstrakcije, regulacije i distribucije), te stvaranje, primjena i sudovanje pravila (Almond & Powell, pp. 6-7, 49-84, 108-125, 85-107, 128-131). Pod funkcijama sposobnosti sistema misli se na performance ekstraktivne, regulativne i distributivne, te simboličke, responsivne, domaće i međunarodne (pp. 7, 126-135), kao i na čimbenike političkog razvoja (pp. 136-140)

²³ J.A.Schumpeter (1934, 1957, 1982, 1912) *Theory of Economic Development*, (1935) *The Analysis of Economic Change*, (1939) *Business Cycles. A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*, (1951) *Imperialism: Social Classes*, (1954, 1912) *Economic Doctrine and Method*, (1954, 1975) *History of Economic Analysis*.

²⁴ Almond & Powell, Kane (1966) *Comparative Politics* p. 21

²⁵ isto, pp. 22, 207. Ovim dijelom svoje teorije Almond je izravno inspirirao kasniju teoriju kriza političkog razvoja (cf. Binder & co. 1971, Grew 1978), a jedno je vrijeme bio i na čelu Odbora za komparativnu politiku koji je organizirao diskusiju, projekte i izdavaštvo na području primjene ovoga modela (v. bilj. 27.

²⁶ isto, pp. 23-26, 137-140.

²⁷ isto, pp. 196, 142-143, 169-170, 140. Cf. i Almond & Verba (1963) *The Civic Culture*, i (1980) *Civic Culture Revisited*. Pye & Verba eds. (1965) *Political Culture and Political Development*.

²⁸ *Comparative Politics Comitee of the Social Science Research Council*, u kojem su pod Almondovim i Pye-ovim vodstvom surađivali Verba, Coleman, Binder, LaPalombara, Weiner i dr.

U ediciji Princeton UP, Odbor je objavio neposredne rezultate svojih istraživanja: L.W.Pye ed. (1963) *Communications and Political Development*, J.LaPalombara ed. (1963) *Bureaucracy and Political Development*, Ward & Rustow eds. (1964) *Political Modernization in Japan and Turkey*, J.S.Coleman (1965) *Education and Political Development*, Pye & Verba eds. (1965) *Political Culture and Political Development*, LaPalombara & Winer eds. (1966) *Political Parties and Political Development*, L.Binder & co. (1971) *Crises and Sequences in Political Development*,

Ch. Tilly ed. (1978) *The Formation of National States in Western Europe*, R.Grew ed. (1978) *Crises and Political Development in Europe and the United States*.

²⁹ L.Pye (1966) *Aspects of Political Development* pp. 33-45.

³⁰ L.Pye (1966) pp. 45-48. Vidi i J.Rawls (1958, 1963, 1963a), prema *Theory of Justice* (1971).

³¹ Cf. J.Rawls (1971) *Theory of Justice* pp. 100 seq.

³² Cf. J.Rawls (1971) pp. 235seq. I.Padjen (1989) "Vladavina prava".

³³ Cf. Almond & Verba (1963) *Civic Culture*, (1980) *Civic Culture Revisited*. Pye & Verba (1965) *Political Culture and Political Development*.

³⁴ Pye se ovdje zadržava samo na participaciji i narodnom uključivanju u političke aktivnosti, a ostalo pokriva kasnije i aspektualno kroz razvoj demokracije, novih vrijednosti, kulture, osobnosti, komunikacija, uloge vojske itd. Općenito literatura o političkom razvoju pati od ove djelomičnosti pokrivenih aspekata koja po mome sudu ima uzrok u dvostrukome teorijskom "voluntarizmu" i u shvaćanju razvoja kao zapadne diseminacije, vesternizacije, koja je realnost ali koja nije jedina realnost političkih i drugih promjena u novim i nedovoljno razvijenim nacijama. Time se također gube iz vida promjene pa i prekretnice u razvoju razvijenih društava koje se mogu očekivati iako se ne zna kakve će točno biti.

³⁵ Cf. L.Pye (1966) *Aspects of Political Development* pp. 45-46. Usp. i Almond & Verba (1966), te I.Padjen (1989) "Vladavina prava". U jednoj drugoj tradiciji, pod ovim se misli temelj formiranja strukture tzv. *pravne države*. Usp. F.Neumann (1992) *Demokratska i autoritarna država*.

³⁶ L.Pye (1966), pp. 46-48

³⁷ Binder, Leonard; James S. Coleman, Joseph LaPalombara, Lucian W. Pye, Sidney Verba, Myron Weiner (1971), *Crises and Sequences in Political Development*.

³⁸ Cf. Binder & co. (1971) *Crises and Sequences in Political Development*, esp. pp. 65, 299. Vidi i: Pye & Verba (1965) *Political Culture and Political Development* pp. 554-555. P.H.Smith (1974) *Argentina and the Failure of Democracy: Conflict Among Political Elites, 1904-1955* p. 90. R.A.Nisbet (1969) *Social Change and History* p. 263; R.Grew ed. & D.D.B'en, F.Dovring, J.R.Gillis, R.Grew, J.Rogers Hollingsworth, S.G.Payne, W.M.Pintner, R.Szporluk, K.Thomas, A.R.Zolberg (1978), *Crises of Political Development in Europe and the United States* pp. 6-15

³⁹ Raymond Grew & co. (1978), *Crises of Political Development in Europe and the United States*.

⁴⁰ Cf. Meyer & Hannan eds. (1979) *National Development and World Systems*. Hopkins & Wallerstein eds. (1982) *World System Analysis: Theory and Methodology*. Vidi i I.Wallerstein (1979) *The Capitalist World Economy*, (1980) *The Modern World-System II*, (1984) *The Politics of the World Economy. The States, The Movements and the Civilizations*.

Tome valja pridodati i sve značajniji utjecaj Braudelove škole socijalne historije. Cf. M.Bloch, F.Braudel, H.Pirenne, M.Gross i dr.

- ⁴¹ Cf. R.Grew & co. (1978) *Crises of Political Development* pp. 9, 3-37, esp. 8-9, 3-15
- ⁴² Binder & co (1971), *Crises and Sequences*, pp. 64, 69, 298-299, 300, 307n.
- ⁴³ Grew & co (1978), pp. 10-15
- ⁴⁴ J.Blondel (1969), *Comparative Government*
- ⁴⁵ R.Grew (1978), p. 6
- ⁴⁶ J.Blondel (1969), pp. xxviii-xxx
- ⁴⁷ J.Blondel (1969), xxxi
- ⁴⁸ J.Blondel (1969), xxxiv-xxxv
- ⁴⁹ J.Blondel (1969) pp. xxxvi-xxxvii. Misli pritom na Lipseta (1960), Cutrighta (1963), Almonda & Verbu (1963), Verneya (1959), Deutchta, Duvergera, itd.
- ⁵⁰ D.Easton (1953) *The Political System*, (1957) "An Approach to the Analysis of Political Systems".
- ⁵¹ Webera, Parsonsa i Lasswella. Cf. Almond & Powell (1966) *Comparative Politics* p. 4. Za Lasswellov općeniti utjecaj na "policy orijentaciju" u političkim znanostima, u nas vidi I.Grdešić (1987) "Policy analiza", i tematski broj *Politička misao* 3/1987.
- ⁵² M.Weber (1976) *Privreda i društvo* I, str. 3-15
- ⁵³ Cf. Georg Simmel (1987), *Philosophie de l'argent*.
- ⁵⁴ T.Parsons (1991) *Društva* str. 45
- ⁵⁵ Almond & Powell, red. Kane (1966) pp. 2-9. Vidi i: Z.Lerotić (1984) *Nacija* str. 116 i dalje. K.W.Deutsch (1972) *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into Foundation of Nationality*. J.LaPalombara (1974) *Politics Within Nations*. R.B.Pratt (1973) "The Underdeveloped Political Science of Development."
- ⁵⁶ Usp. npr. analogno izvođenje novopečenog nobelovca, ekonomista i sociologa Garry S. Beckera (1976) *The Economic Approach to Human Behavior* pp. 3-14
- ⁵⁷ U tekstu je dan pregled osnovne konvergentne literature za ovo kompleksno područje. Zbog ograničenog prostora, time ćemo se dalje baviti na drugom mjestu. U bilj. 60 upozoravamo samo na neke daljnje nezaobilazne tekstove i analitička usmjerenja. Ovom prigodom podsjećamo i na rezultate istraživanja projekta "Vladavina prava" (voditelj I.Pađen) koji je bio nosilac okruglog stola o strategiji razvoja Hrvatske (cf. bilj. 1)
- ⁵⁸ J.Blondel (1969) p. xxxv
- ⁵⁹ Klasičnoj teoriji pitanja primjene zapravo su sasvim izvanjska. Pitanje su s klasičnim referentnim okvirom postavili tek Marx i Weber (Jevons je davao odgovore a da nije postavljao pitanje, a neoklasična ekonomska teorija koja ga je slijedila postavljala je stoga češće druga pitanja i u drugom kontestu - onom koji je negda pripadao "ekonomskim komentarima". Kako taj generalni post-klasični problem sustavno onemogućuje istraživačku primjenu npr. Marxova analitičkog

instrumentarija - mimo marksizma - vidi D.Strpić (1991), osobito str. 386-432, 617-634) Nostalgiju spram cjelovitosti klasičnoga pristupa iskazuje i W.W.Rostow kada svoje možda zadnje djelo posvećuje "ekonomistima iduće generacije: u nadi da bi, bez napuštanja modernih oruđa analize, mogli premostiti jaz iz 1870. i nanovo uspostaviti kontinuitet s humanom, prostranom, načelnom tradicijom klasične političke ekonomije". (1990, *Theorists of Economic Growth from David Hume to the Present. With a Perspective on the Next Century*, p. v.) Usp. ovdje i bilj. 14.

⁶⁰ Za konvergentne teorije, koje se ne bave izravno razvojem u smislu strategije o kojoj smo ovdje govorili ali tom bavljenju osiguravaju nužnu sustavnu podršku, osim već spomenutih cf.:

R.King (1986) *The State in Modern Society. New Directions in Political Sociology*. D.Lacorne (1992) "Memoire et Amnesie: Les fondateurs de la Republiques americaine, Montesquieu et le modele politique romain". D.Lalović (1979) "Poredak slobode" i tekuće istraživanje Rousseaua. S.-C.Kolm (1984) *Le liberalisme moderne. Analyse d'une raison économique*, (1985) *Le contrat social liberal. Philosophie et pratique du liberalisme*. F.v.Hayek (1986) *Recht, Gesetzgebung und Freiheit: Eine neue Darstellung der liberalen Prinzipien der Gerechtigkeit und der politischen Oekonomie*. M.R.Damaška (1986) *The Faces of Justice and State Authority. A Comparative Approach to the Legal Process*. M.Walzer (1983) *Spheres of Justice. A Defence of Pluralism & Equality*. J.Landa (1981) "A Theory of the Ethnically Homogenous Middleman Group: An Institutional Alternative to Contract Law". G.Dworkin (1982) "More is Better than Less: The Case of Choice". I.Ehrlich & R.Posner (1974) "An Economic Analysis of Legal Rulemaking". R.A.Posner (1977) *Economic Analysis of Law*, (1980) "A Theory of Primitive Society, with Special Reference to Primitive Law".

A.A.Schmid (1987) *Property, Power, & Public Choice. An Inquiry into Law and Economics*. D.Kavanagh (1983) *Political Science and Political Behaviour*. W.Luthardt & A.Waschkuhn (Hrsg.) (1988) *Politik und Repräsentation. Beiträge zur Theorie zum Wandel politischer und sozialer Institutionen* (vezano s dugoročnim projektom G. Göhlera. J.Elster & R.Slogstod eds. (1989) *Constitutionalism and Democracy, Studies in Rationality and Social Change*. J.March & J.P.Olsen (1984) "The New Institutionalism: Organisational Factors in Political Life", (1989) *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. A.Cawson ed. (1985) *Organized Interests and the State: Studies in Meso-Corporatism*, M.Novak ed. (1980) *Democracy and Mediating Structures. A Theological Inquiry*. D.McEachern (1986) "Combining democracy with growth: the search for a formula". Yasusuke Murakami (1987) "The Japanese Model of Political Economy". Osobito vidi konvergentne analitičko/strategijske koncepte "organizacijskih interfejsa" i sistemsko-bihejvioralne hipoteze na svezama političke zajednice /polity/, privrede, društva, tehnologije i nacionalne kulture. Vidi i: A.Downs (1957) *An Economic Theory of Democracy*. W.H.Riker (1962) *The Theory of Political Coalitions*. G.Tullock (1965) *The Politics of Bureaucracy*, (1976) *The Vote Motive*, (1978) *Le marché politique: Analyse économique des processus politique*. M.Olson (1965) *The Logic of Collective Action*, (1982), *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. J.M.Buchanan (1975) *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, J.Buchanan & R.Tollison (1972) *Theory of Public Choice: Political Applications of Economics*, J.Buchanan & G.

Tullock (1962) *The Calculus of Consent*, G.Brennan & J.Buchanan (1980) *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*. B.Frey (1979) *Economic Policy by Constitutional Contract*. A.Breton (1974) *The Economic Theory of Representative Government*, A.Breton & R. Wintrobe (1982) *The logic of bureaucratic conduct: An economic analysis of competition, exchange, and efficiency in private and public organizations*. A.Mingat & P.Salmon, A.Wolfelsperger (1985) *Methodologie economique*. J.E.Alt & K.A.Chrysal (1983) *Political Economics*. P.D.McClelland (1975) *Causal Explanation and Model Building in History, Economics, and the New Economic History*. G.S.Becker (1957, 1971) *The Economics of Discrimination*, (1958) "Competition and Democracy", (1964) *Human Capital*, (1974) "A Theory of Social Interactions".

Dag Strpić

POLITICAL CHANGE: ISSUES OF THE APPROACH

Summary

In classical political and politico-economical theory, the opposition of the traditional and the modern is set in the very conception of political and social bodies in motion, and in their change power - versus antique and medieval conception. In contemporary science, as it is surveyed in this study, the political "duration" and "change" are the key mediation point of whole development and change. They are often treated modernizationally, instead as a transformation of a genuine polity. This is a significant difficulty in political action and its complex strategy. Strategy of change and development of a polity must include "choice" in evaluations of its proper state and the state of its referring environment, of their predictable internal and external changes, of various options and their alternative potential development scenarios in crossing. It is a combination of a prospective history of the complex societal change and development, and of an implementation of its own meaning of action. This combination must be founded in focused specialist analysis of comparative politico-economic processes whose foundation is in theories of national and world systems, and in general political and politico-economic theory. In a Schumpeterian equilibrium and disequilibrium relation of development of the politico-economic system, a permanent unexpected penetration of "practical action" intensifies the "Hume's fork" of analytical models without a general theory, especially theory of the state. Almond & Pye's theory of political development dissociated itself from the development and from the analysis of an individual political system. Inside political system boundaries it isolated itself from major sources of real political change and development - instead developing a really political approach to problems of the polity. Convergent general and special theories in social sciences, with a differentiation in disciplinary scientific approaches - are the necessity of the new political economy as much as theory of complex development and change.